

Niels Heie

Uddannet filminstruktør, exam-art i filmvidenskab, grafisk designer. Ansat på Mediehøjskolen på Danmarks Medie- og Journalisthøjskole. Underviser i grafisk retorik og arbejder med øyetrack-undersøgelser.

Et grafisk produkt består som regel af tekster og illustrationer, der præsenteres som en visuel helhed i et layout. Produktet kan kaldes en multimodal hybrid.

Fordelingen af tekster i forhold til illustrationer varierer fra medie til medie. Fra skønlitterære bøger med mange ord og en illustration, over faglitterære med væsentlig flere illustrationer, til ugeblade med mange illustrationer og færre tekster.

For at få det fulde udbytte skal læseren kunne afkode og forstå meningen med illustrationer og tekst sat sammen i et layout.

Når det går godt, oplever læseren, at delene indgår i opfattelsen af en helhed, i dannelsen af en gestalt. Når delene ikke passer sammen, oplever læseren, at kun nogle elementer giver mening sammen, andre forvirrer.

Den gode illustration *passer*. Til det visuelle udtryk. Til indholdet i teksten. Til det at læse. Her vil jeg især pege på, hvad det vil sige, at den passer til teksten. Det forhold dikterer nemlig de andre.

Scener og sætninger

For at finde ud af hvad det vil sige, at illustrationen passer, må man først forstå, at en illustration er et billede, der indgår i formidlingen af et visuelt budskab på lige fod med tekst.

Billeder er ikoniske. Deres betydning ligger i det, de ligner. De formidler noget synligt.

Billeder kan groft sagt have tre forskellige fremtrædelsesformer.

- Den ene er naturalistisk, det man ser ligner noget, man kunne se i virkeligheden, og som kan betegnes med ord.
- Den anden er genkendelig, dvs. figurativ, men ikke naturalistisk. Figurerne kan betegnes med ord, men de ligner ikke virkeligheden, men noget som skabes med fantasien.

- Den tredje form er abstrakt, den indeholder kun tilfældigvis genkendelige figurer. De ord, man kan bruge om dem, er indholdsabstrakte: en firkant, en cirkel, en krusedulle.

Tekster er symboler, kombinationer af skrifttegn, hvis betydning bygges på vedtægt, og hvis formål er at formidle sprog.

Både billeder og tekster er kompositioner. I billeder som scener sat sammen af figurer. I tekst som sætninger sat sammen af ord.

I et billede kan man vise en person, der ser ud til at tale, men man kan ikke se, hvad han siger. Hvis det sagte skal kunne ses, må billedet af personen suppleres med en tekst, der indeholder noget, der siges. Derved bliver billedet til en illustration. Illustration og tekst opleves som en enhed. Læseren fortolker kombinationen, som om personen siger det, der står. Alt andet ville være meningsløst.

Når den tilsyneladende tomme sætning om det meningsløse skal med, er det fordi læseprocessen er en slutningsproces. Læseren fortolker betydningen af den relation, der er mellem elementerne *i sin egen rækkefølge, og som han selv opfatter det*. Hvis han tager fejl, er det ikke sikkert, at han er klar over det.

Alle, der har prøvet at springe et par linjer over i sin læsning, ved, hvad det vil sige.

Sammenhæng og referencepunkter

De kombinationer af tekst og illustration, der opleves meningsfuldt, indeholder referencepunkter. Referencepunkterne er de ord, som benævner noget, der kan ses i illustrationerne. Og omvendt. Det er i referencepunkterne, forbindelsen mellem tekst og illustration skabes. Det er dem, der forudsætter, at relationen kan fortolkes som en helhed.

Referencepunkterne er links. De gør det muligt for øjnene at skifte meningsfuldt fra læsning af tekst til læsning af illustration og omvendt inden for den samme meddelelse. Og dermed at gå fra en øjenbevægelsesform til en anden: fra den systematiske og velordnede vandrette bevægelse af øjnene fra venstre mod højre, oppe fra og ned, linje efter linje under tekstlæsning, til et usystematisk og tilsyneladende kaotisk øjenbevægelsesmønster under billedlæsning.

Modalitetsskiftene, skiftene fra tekstlæsning til illustrationslæsning og vice versa, motiveres af læserens ønske om at finde sammenhængen mellem det abstrakte i teksten og det konkrete i illustrationerne og omvendt.

Sandsynligvis er skiftene struktureret som en logisk implikation, hvor et HVIS, følges af et SÅ. Hvis teksten omtaler en ildebrand, så må illustrationen have et indhold, som har relation til noget med ildebrand. Det område af illustrationen, hvor ildebranden findes, bliver referencepunkt til det sted i teksten, hvor ordet ildebrand står.

Et markant og enkelt eksempel på virkningen af referencepunkter kan ses i René Magrittes berømte maleri fra 1928. Det er naturalistisk og viser en pibe placeret over en tekst, der siger, at "*dette er ikke en pibe*". Referencepunkterne, linket, skabes mellem piben i teksten og piben som figur. Absurditeten skabes af sætningens benægtelse. For hvis den pibe, man ser, ikke er en pibe, hvad er det så, man ser? Billedet er en basal konkretisering af en fundamental og kompleks problematik. Dets titel er: '*Sådan bruges ord*'.

Hvis læseren ikke finder noget referencepunkt, oplever han ingen sammenhæng. Det kan føre til, at flowet og konsistensen i opbygningen af forståelsen går i stykker. Derfor vender han måske tilbage til det sted i teksten, der motiverede modalitetsskiftet. Hvis han vel at mærke kan finde det igen. Hvis ikke, kan det ske, at han opgiver kombinationslæsningen og nøjes med at læse illustrationer eller tekst alene.

Eller går ud i haven.

En illustration passer altså til teksten, når det indholdsmæssige forhold er som mellem det fotografiske portræt og personoplysningerne i et pas. Sammensætningen giver mening som helhed: den person, man ser, er den person, der hedder det, der står. Og da billedet er naturalistisk, har personen sandsynligvis set sådan ud på et bestemt tidspunkt.

Hvis passet er en illustration i en opdigtet historie om en elefant med tre hoveder, der skal besøge sin fætter i et andet land, gælder det samme forhold. Men for at formidle, at det indgår i en historie, der foregår i fantasien, kan illustrationen ikke være fotografisk. Var den fotografisk, kunne man tro, at man så en vanskabning. Derfor skal den være genkendelig, men ikke naturalistisk. Den skal være illustration af en fantasi, en figur, nogen har forestillet sig.

Hvis man portrætterer en følelse, f.eks. følelsen af tomhed efter søndagens sidste travløb, kan man gøre det direkte ved at kombinere ordene "Søndag. Travbanetomhed" og en nonfigurativ illustration. Og man kan gøre det indirekte ved at sætte ordene sammen med et foto, der viser travbanen uden en mors sjæl, bortset fra tre måger og en krage.

Men hvad er det så, man egentlig formidler, når man gør et billede til en illustration ved at sætte det sammen med en tekst? Man formidler, at det abstrakte sprog får et bestemt konkret indhold. Havde passet været uden foto, havde navnet været navn på *en eller anden*. Sammen med fotoet bliver navnet navn på *dette bestemte individ*.

Havde den trehovedede elefant ikke været vist, havde den været *en eller anden trehovedet elefant*. Men i kraft af illustrationen har den forvandlet sig og er blevet *denne bestemte trehovedede elefant*.

Det omvendte er også tilfældet. Den illustrerede tomhed ville være et abstrakt hvad som helst, hvis den ikke var sat sammen med en tekst. Men i kraft af dens sammensætning med ordene om søndagstomhed, bliver den denne bestemte tomhed.

Læseren oplever, at den kategori, som teksten betegner, individualiseres og bliver til at tage og føle på ved hjælp af illustrationen. Den bliver repræsenteret gennem et bestemt individ.

Det tilfældige individ, som et tekstløst billede viser, får navn og bliver indlemmet i en kategori ved at blive sat sammen med en tekst.

Man kan ikke forestille sig en eller anden, men kun en bestemt. Man kan ikke tale om noget, med mindre det har et navn. Det er det, der er indholdet i alle meningsfulde kombinationer af tekst og billeder.

Henvisninger i udvalg

Bøger:

Toulmin, Stephen:
The Uses of Argument.
Cambridge University
Press, 1958.

Ogilvy, David: *Om reklame*.
Børsens Forlag, 1966.

Elbro, Carsten: *Læsning
og læseundervisning*.
Gyldendal, 2001.

Den indskrænkning af sit betydningsområde, som både tekst og billede udsættes for, når de sættes meningsfuldt sammen, har den virkning at formidle noget bestemt, noget man ikke skal tænke sig til, men som man kan betragte – som om det var noget i virkeligheden.

Derved bliver deres indbyrdes forhold logisk og kan beskrives ved hjælp af Stephen Toulmins argumentationsmodel, der i basisudgaven indeholder tre elementer: belæg, påstand og hjemmel. Indholdet i illustrationen er det konkrete – ikoniske – belæg. Indholdet i teksten er den – abstrakte – påstand. Hjemlen skabes af den troværdighed, som forfatteren besidder.

Så festligt kan det gøres.
Og raffineret. Sammen-
sætningen giver kun
mening, hvis man forstår
illustrationen som et
billede af den virkning,
læsningen har – på
læserens kone. Bogen
er fundet i en bogkasse.
Udgivet af Hudibras
Forlag 1945 med tegnin-
ger af Des Asmussen.

